অধ্যায় ৬ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলনসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য
৬.২ পৰিচয়
৬.৩ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ আলেখলেখ ঃ বৈশিষ্ট্য আৰু বিষয়সমূহ
৬.৩.১ নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ব
৬.৩.২ নব্য সামাজিক আন্দোলনসমূহঃ বৈশিষ্ট আৰু বিষয়সমূহ
৬.৩.৩ সামাজিক আন্দোলনৰ নেতৃত্ব আৰু কৃতিত্ব
৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৬.৫ অধিক জানিবলৈ
৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- নব্য সামাজিক আন্দোলন কি, ইয়াৰ চৰিত্র বা বৈশিষ্ট্য আৰু ইয়াৰ সৈতে সংগতি থকা বিষয়সমূহ জানিব পাৰিব।
- নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ সৈতে জড়িত তাত্ত্বিক উদ্দেশ্যেৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।
- সামাজিক আন্দোলনৰ নেতৃত্বৰ ধাৰণাটোৰ বিষয়ে বুজি পাব।

৬.২ পৰিচয়

ইয়াৰ পূর্বৰ খণ্ডত আমি সামাজিক আন্দোলন, ইয়াৰ সংজ্ঞা, বিভিন্ন ভাগ আৰু বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছিলো লগতে সামাজিক আন্দোলনৰ বিভিন্ন ভাগৰ বিষয়েও জ্ঞাত য'ত বিশেষ বিষয় আৰু উদাহৰণ দাঙি ধৰাৰ হৈছিল। নতুন সামাজিক আন্দোলনসমূহো সামাজিক আন্দোলনৰে নতুন আৰু প্রগতিশীল দৃষ্টিকোণ। পুৰণি সামাজিক আন্দোলনৰ সৈতে বিভিন্ন বিষয় , ধাৰণা আৰু তাত্বিক দিশৰ সৈতে পৃথক কৰিব পাৰি। এই খণ্ডত আমি নব্য সামাজিক আন্দোলন বা নতুন সামাজিক আন্দোলন সামগ্রিক দৃষ্টিকোণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিম।

৬.৩ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ অৱলোকন ঃ বৈশিষ্ট্য আৰু বিষয়সমূহ

প্রায় ১০০ বছৰৰ পূর্বে ৰাজহুৱাভাৱে সামাজিক আন্দোলন যথেষ্ট কম আছিল, আঞ্চলিকভাৱে আছিল আৰু বিশেষভাৱে ইয়াক হিংসাত্মক বুলিও কোৱা হৈছিল। একেদৰে

এখন ৰাজ্যৰ বিকাৰে সামাজিক আন্দোলনৰ ওপৰত প্ৰবাৱ পেলায়, য'ত পৰিসৰ বৃদ্ধি (আংশিকবাৰে বৃদ্ধি পোৱা সাক্ষৰতা, যোগাযোগৰ মাধ্যম আৰু বৃদ্ধি পোৱা জনবসতিৰ সামাজিক অৱস্থিতি) আৰু অবয়ব আৰু সংগঠন বৃদ্ধিৰ ফলত হিংসাত্মক ঘটনা হ্ৰাস পাবলৈ ধৰে। অসাধাৰণ উপায়ৰ অবিহনে বা নিজৰ পথ বিচাৰি পাবৰ বাবে পৰ্যাপ্ত ৰূপত শক্তিশালী বতাহক সামাজিক আন্দোলনৰ সন্দৰ্ভত কিছু নতুন বুলি গণ্য কৰা যায়, যেনে— ইয়াৰ উদ্দেশ্যৰ পৰিসৰ, সেই ব্যক্তিসকলৰ প্ৰকাৰ, যিয়ে তেওঁলোকক প্ৰোথিত কৰি ৰাখে, আন্তৰ্জাতিক কৰিবৰ বাবে সম্ভাৱনাপূৰ্ণ কিছু নতুন আন্দোলনে সকলোৰে প্ৰতি সদভাব আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে মানৱতাক অধিক অগ্ৰাধিকাৰ দি আহিছে। আন নতুন আন্দোলন ঐতিহাসিক ৰূপত পূৰ্ণ সামাজিক অংশীদাৰ ৰূপে প্ৰতিবন্ধী বা সমস্যাৰে পৰিপূৰ্ণ বিশেষ শিশুৰ অধিকাৰ হকে কাম কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে ঃ সমলিংগীয় অধিকাৰ আন্দোলন। ইয়াত পুৰণি সামাজিক আন্দোলনৰ তুলনাৰ আন্তৰ্জাতিক বা বৈশ্বিকৰণৰ ক্ষমতা অধিক। নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ সাৰ্বজনীন উদ্দেশ্যসমূহ (উদাহাৰণসস্বৰূপে, পৰমাণু বিৰোধী আন্দোলন) প্ৰচাৰৰ বাবে প্ৰায়ে স্থানীয় তথা জাতীয় সীমা অতিক্ৰম কৰে।

৬.৩.১ নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ত্ব

নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ত্ব ইউৰোপত প্ৰথমে সম্প্ৰসাৰণ ঘটিছিল কিয়নো বৃহৎ সংখ্যক লোকেম ১৯৬০ আৰু ১৯৭০ দশকত মাৰ্ক্সবাদী শ্ৰেণীৰ সংঘৰ্ষৰ আৰ্হিক স্বীকাৰ কৰা নাছিল। এই আৰ্হি সংস্থাপনৰ বাবে নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ সূচনা হৈছিল, এইসকলে ইউৰোপীয়ান সামাজিক আন্দোলন দমনমূলক আৰ্হিৰ অংশ আছিল।

কোৱা যায় যে, নব্য সামাজিক আন্দোলনসমূহ বা সমগ্ৰ ব্যক্তিত্ব, গুণাগুণ আৰু জীৱনৰ মানদণ্ডৰ অধিক গুৰুত্ব দিবৰ বাবে আৰু গঢ়ি তোলা বিশ্বাস বা বিচাৰধাৰাৰ সম্প্ৰসাৰণত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয় আৰু বনুৱা শ্ৰেণীৰ বিশেষ অঞ্চলৰ তুলনাৰ বাবে মধ্য বা মাজৰ পৰা অধিক কিশিত কৰাৰ বাবে সমাধান সূত্ৰ অন্তৰ্ভূক্ত হয়। জাৰ্মানীৰ গ্ৰীণ পাৰ্টীৰ পৰিপাৰ্শ্বিক সমন্বয়ৰ বিষয়স নাৰীবাদ আৰু জীৱনৰ বিকল্প অবৈধ উপভোক্তাবাদী পদ্ধতিৰ অধিক উচ্চাৰণৰ সৈতে নিয়মীয়াভাৱে চিত্ৰায়ন কৰা হয়, যি এক ব্যাপক, সাধাৰণ সামাজিক মুক্তি বা অৱকাশৰ বাবে প্ৰয়াস চলোৱা নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ মহামিলন ঘটোৱা বিভিন্ন পন্থাসমূহ প্ৰদশিত বা চিত্ৰিত হয়।

একাংশ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ সূত্ৰধাৰে এক ঔদ্যোগিক, প্ৰথমে ঐদ্যোগিক (হেনৰী ফৰ্ডৰ ক্ৰমিক নিৰ্মাণ প্ৰণালীৰ পিছত)ৰ এক 'পোষ্ট ইণ্ড্ৰাষ্ট্ৰীয়েল, 'পোষ্ট মৰ্ডাণ বা পোষ্ট ফৰ্ডিষ্টৰ ওপৰত আধাৰিত বিশ্বৰ প্ৰথম আৰ্থিক লক্ষ্যৰ এক সমাজোজন বা সংযোজন নিৰ্ধাৰিত কৰা হয়।

'অৰ্থব্যৱস্থাত সেৱা ক্ষেত্ৰত বাবে আৰু অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান উদাহৰণস্বৰূপে

ফাষ্টফুড ৰেষ্টোৰা) আৰু কম্পিউটাৰ নিৰ্ভৰশীল ডাটা উদ্যোগে মূল শক্তিৰূপে নতুন আন্দোলনক ইন্ধন যোগাইছে। পুৰণি সামাজিক আন্দোলনৰ বিপৰীতে নব্য সামাজিক আন্দোলনত সমাজৰ নতুন বিভিন্নতা বা বিবিধতা, ব্যক্তি আৰু ৰাজ্যৰ মাজত ভাবধাৰা দ্বাৰা গঢ় লৈ উঠে।' নতুন গুণাগুণ তত্বৰ মার্গদর্শকসকলে বিশ্বাস কৰে যে আর্থিক উৎকর্সৰ স্থিতি আৰু ৰাজনৈতিক সুৰক্ষাই ভৌতিক গুণাগুণত জোৰ দিয়াৰ লগতে সৌন্দর্যবোধ, আত্মস্বীকৃতি, উচ্চস্তৰৰ নান্দনিক আৰু কল্পিত প্রয়োজনত প্রতিফলিত কৰি পোষ্ট বস্তুবাদী সন্মান অর্জনৰ বাবে পৰিচালিত কৰে। এই পদ্ধতিৰ দৃষ্টিকোণে শ্রেণীৰ হিতসাধন কৰি (অথবা ইয়াক অশ্রেণীলৈ পৰিৱর্তন কৰে আৰু শ্রেণীৰ বৈষম্য পৰিহাৰ কৰি মানুহৰ হিতৰ বাবে) ধ্যান কেন্দ্রিভূত কৰা হয়।

৬.৩.২ নব্য সামাজিক আন্দোলন ঃ বৈশিষ্ট আৰু বিষয়সমূহ

নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ আটাইতকৈ সহজে চিনাক্ত কৰিব পৰা বিষয় আছিল যে মৌলিক ৰূপত সাংস্কৃতিক আৰু সামাজিক কাৰক যদিহে অন্য তেন্তে সেয়া কেৱল ৰাজনৈতিক। শ্রমিক আন্দোলনৰ পৰা পিছ হোহকা, যি সাধাৰণ ৰাইজৰ কায চপাই নিয়াৰ ৰাজনৈতিক বিন্দুৰ এক অভিন্ন অংগ আছিল আৰু শ্রমিকৰ বাবে প্রস্তুত কৰা হৈছিল। নব্য সামাজিক আন্দোলন সাংস্কৃতিক প্রগতিৰ মাধ্যম ৰূপে সমাজ সংযোজনত সঠিক ৰূপ দিয়ে, জীৱনত ন-ৰূপ যত পৰিৱর্তন আৰু উন্নীতকৰণত কেন্দ্রিত কৰি ৰখা হয়। হেবাৰমাছ (Habermas) স্পষ্ট ৰূপত প্রকাশ কৰিছে যে নব্য সামাজিক গতিবিধিয়েই 'নতুন ৰাজনৈতিক' যি ব্যক্তিগত সন্তুষ্টি, আত্মস্বীকৃতি আৰু মানৱ অধিকাৰৰ সৈতে জড়িত। আনহাতে পুৰণি ৰাজনীতি, আর্থিক, ৰাজনৈতিক আৰু সেনা বাহিনীৰ সুৰক্ষাৰ ওপৰত কেন্দ্রিতভূত হৈ আছিল। সমলিংগীয় স্বাধীনতাৰ নতুন ৰাজনীতিৰ আচৰণ অনুকৰণীয় ৰূপে গ্রহণ কৰা হয়, যাৰ কেন্দ্রবিন্দু সমলিংগীয় অধিকাৰৰ ৰাজনৈতিক বিষয় ওপৰলৈ গৈ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক স্বীকৃতিৰ প্রয়োজনীয়তা আছে। ফলস্বৰূপে নব্য সামাজিক আন্দোলনক 'নতুন' ৰূপত বুজা যায়, কিয়নো ইয়াত সমাজত বিশেষভাৱে গুৰুত্ব দিয়া হয়, ইয়াক গৰিষ্ঠসংখ্যক লোকক আর্থিক প্রভাৱ পেলোৱা আন্দোলনৰ দৰে গুৰুত্ব লাভ কৰে। এইদৰে নব্য সামাজিক আন্দোলনে বস্তুগত সম্পত্তিৰ সলনি বা সমকামী বা সমলিংগীয় আৰু পিছত উদ্যোগিক সমাজত সামগ্রীৰ পিছতে গুণাগুণে গতি লাভ কৰে। মেলুকীৰ মতে, (প্রধান নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ সূত্রধাৰসকলৰ মাজৰ এজন) এই আন্দোলন উৎপাদন আৰু বিতৰণৰ সম্বন্ধৰ সৈতে সম্পর্কিত নহয় বা সৃষ্টি হোৱা নাই। একেদৰে সামাজিক সম্বন্ধ, প্রতিচ্ছবি আৰু ব্যক্তিত্বৰ সাংস্কৃতিক উৎপাদনৰ বাবে প্রচাৰ বা প্রসাৰৰ বাবে এটা নিয়মৰ ৰূপত আর্থিক সংসাধন প্রস্তুতৰ গুৰুত্ব বৃদ্ধি পালে। দিদান্তৰ সমকালনী সামাজিক আন্দোলন উদ্যোগপতিয়ে বা ধনীক শ্রেণীয়ে সামাজিক বিচাৰধাৰা

ব্যৱসায়িকৰণৰ দৃষ্টিভংগী নাকচ কৰে। বিপৰীতে সুসমৃদ্ধিৰ সন্ধান আৰু উপলব্ধি, বিকাশ, প্রগতী আৰু সম্প্রসাৰিত দক্ষতা বিকল্প গুণাগুণ আৰু সমাজ ব্যৱস্থাৰ সম্বন্ধ আদি বিষয়সমূহে গুৰুত্ব লাভ কৰে। তাৰ উপৰি নব্য সামাজিক আন্দোলন, সমাজ বা সাংস্কৃতিক ক্ষেত্রৰ পৰা ওলাই আহি বাহ্যিক গতিবিধিৰ পৰিধি ভাঙি এক মহত্বপূর্ণ ক্ষেত্রৰূপে দেখা দিয়ে। যাক ক্লজ অফে 'ৰাজ্যৰ বাইপাছ (ইং)' ৰূপে ব্যাখ্যা কৰিছিল। তাৰ উপৰি নব্য সামাজিক আন্দোলনে পোনপটীয়াকৈ ৰাজ্যৰ নিৰিক্ষণক লৈ চিন্তিত নহয়। ইয়াক অত্যাচাৰী ৰূপ লোৱা লোকসকলক শত্রুতাপূর্ণ আৰু প্রতিষ্ঠানগত স্তৰত তীব্র ৰূপত বিৰোধ কৰা দেখা যায়। ইয়াত এক বিষয়ে সার্বজনিকভাৱে চর্চিত হয় অথবা একানপটীয়া বিস্তাৰকৰ সৈতে জড়িত বিষয়কো চুই যায়। নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ পৰিধি বা আঁতৰত থকাসকলৰ হিত সাধনৰ বাবে আঁচনি প্রস্তুত কৰি তাক ব্যৱসায়িক ৰূপ দিয়াৰ চেষ্টা কৰা হয়। এই 'সমীপৰ আৰু বিষয়ভিত্তিক' ট্রেডমার্কৰ দ্বাৰা গম পোৱা যায় যে নব্য আন্দোলন বাস্তৱিকতে নিজৰ লক্ষ্য পূৰণৰ বাবে এক দৃঢ় বিশ্বাস প্রণালী বা সহমতৰ প্রয়োজনীয়তা নাই।

তাৰ উপৰিও যদি পুৰণি সামাজিক আন্দোলনে বিশেষ ৰূপত শ্রমিকৰ আন্দোলন এক শ্রমিক শ্রেণীৰ আধাৰ আৰু ভাৱধাৰা গ্রহণ কৰে, তেন্তে নব্য সামাজিক আন্দোলনে এক বিকল্প সামাজিক শ্রেণীৰ আধাৰত আকর্ষিত কৰাৰ দিশে অগ্রসৰ হয়, যাক কোৱা হয় 'নতুন কক্ষ বা শ্রেণী'। ই এক সম্পূর্ণ অপ্রত্যাশিত কথা। সমকালীন ৰচনাসমূহ যাক অফে নিজৰ সংগঠনটোক 'ত্রিপল' ৰূপত চিহ্নিত কৰিছিল নতুন মধ্য শ্রেণী, পুৰণি মধ্য শ্রেণী গুৰুত্ব আৰু শ্রম বজাৰৰ বাহিৰৰ পৰিধীসমূহ। যেনেদৰে অফে ব্যাখ্যা কৰিছিল যে নতুন মধ্য শ্রেণীৰ নতুন সামাজিক আন্দোলনে নিজৰ মহত্বপূর্ণ শিক্ষাৰ স্তৰৰ আৰু ডাটা আৰু সম্পদৰ প্রৱেশ দ্বাৰ বিবেচনা কৰি নব্য সামাজিক আন্দোলনে পূর্বৰ সৈতে সম্পর্ক গঢ়ি তোলে। শ্রম বজাৰৰত যিদৰে লোকজনক দলসমূহ যিমান নিম্নতম, উদাহৰণস্বৰূপে ছাত্র, গৃহিনী অথবা নিবুৱাই অৱসৰৰ সময় আৰু উন্নত স্তৰৰ ফালে গতি কৰে, ঠিক সেইদৰে আমোলাতান্ত্রিক নিয়ন্ত্রণ বহন কৰিবলৈ বাধ্য কৰাৰ পৰিস্থিতিৰ হিচাপে সমগ্রিক ক্রীয়া কলাপত অংশ নলয়। আনকি তাৰ শক্তিহীনতা সম্পূর্ণৰূপে কর্মসংস্থাপন আৰু খৰচ হিচাপে সমাজৰ বিশেষ গুৰুত্ব দখল কৰা।

নব্য সামাজিক আন্দোলন শব্দটো কুইয়াৰ আন্দোলন, দলিত আন্দোলন, বিৰোধীৰ প্রচেষ্টা অথবা ব্যক্তিৰ বিজ্ঞান আন্দোলন ইত্যাদিৰ দৰে আন্দোলনে উদাহৰণ ৰূপে দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰিছে।

৬.৩.৩ সামাজিক আন্দোলনৰ নেতৃত্ব আৰু কৃতিত্ব

সামাজিক আন্দোলনৰ নেতাসকল কোনো এজেণ্ট নহয়, ৰাইজে বহুবাৰ কাষৰ পৰা পাইছে। ভি আই লেনিন, মহাত্মা গান্ধী, মার্টিন লুথাৰ কিং, জুনিয়ৰ আৰু

বেটী ফ্রিডেন সম্পূর্ণৰূপে সামাজিক আন্দোলনৰ নেতা আছিল, এই বিষয়টোক ধ্যান দিব লাগিব যে নব্য সামাজিক আন্দোলন বিকেন্দ্রিভুত আন্দোনল, কোনো সিদ্ধান্ত লোৱা ক্ষেত্রত নিজকে নেতৃত্ব বা দায়িত্ববাহিক ৰিজোৱা উচিত নহয়। (পিচাৰর্ডো, ১৯৯৭)। উল্লেখ্য যে সার্বজনীন ৰূপত সামাজিক আন্দোলন নেতা, শিক্ষিত মধ্যবিত্ত আৰু উচ্চশ্রেণীৰ পৰাই উৎপন্ন হয়। অধিকাংশ পুৰুষ লোকে অংশ লোৱা লগতে পূর্ণ সমর্থন আগবঢ়ায় অথবা জাতীয়তাবাদ অনুভৱ কৰে। পৰিপুষ্টি মূল ৰূপত যদিও বিকশিত পশ্চিমীয়া দেশৰ সৌধ বা চিন্তাৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। দৰিদ্র আৰু অ-পশ্চিমীয়া দেশৰ আন্দোলন আৰু প্রগতিশীল নেতাৰ অধ্যয়ন এই ধৰণে প্রস্তালিত কৰা হৈছে যাতে, এক বৃহৎ পৰিমাণৰ অংশ বা মাধ্যম অথবা উচ্চ বর্গ অনুৰাগীতকৈ অধিক মানসম্পন্ন বা শৈক্ষিক অর্হতা থাকে।

অধিক স্পষ্ট ৰূপত নির্বাচিত ক্ষেত্রত ধাতৰ বা মৌত্রিক সম্পত্তি, সময়ৰ সৈতে নেতা আৰু সামাজিক সম্পর্কৰ নিয়মীয়াভাৱে জনসমর্থন বা সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ বাবে ব্যৱহৃত হয়। এয়া যথেষ্ট তাৎপর্যপূর্ণ কিয়নো সামাজিক আন্দোলন সাধাৰণতে দৰিদ্র, নীপিড়ীতৰ কল্যাণৰ বাবে চেম্পিয়ন বা বিজয়ী কৰোৱা হয়। যিকোনো পিৰিস্থিতিত, আমি স্বীকাৰ কৰো যে শৈক্ষিক পুঁজি এক গুৰুত্বপূর্ণ অংশ যি সামাজিক আন্দোলনৰ নেতাই তেওঁৰ বিশেষ ক্ষমতাপ্রাপ্ত পৃষ্ঠভূমি লাভ কৰে। ক্ষমতাশালী হোৱাৰ বাবে সামাজিক আন্দোলনৰ প্রয়োজনীয়তা আছে যাতে সামাজিক আন্দোলনৰ বিদ্বান বা বিজ্ঞজনৰ ক্ষোভ আশ্চর্যজনকভাৱে ভাল বুলি প্রদর্শিত কৰা হয়। সামাজিক আন্দোলন অভ্যাসৰ দ্বাৰা গঢ়া নীতি আৰু নিবেশ বিচাৰধাৰাৰ মাজত এক বৃহৎ সংখ্যক লোকে চর্চা অব্যাহত ৰখা, কোৱা, গর্ভধাৰণৰ পদ্ধতি আৰু কার্যপ্রণালী, নতুন ৰূপত স্থানীয়, ৰাষ্ট্রীয় আৰু সমগ্র বিশ্বাব্যাপী দৃশ্যসমূহ একাত্রিত কৰা ডাটাসমূহৰ সমাবেশ ঘটোৱা, নিজৰ চৌপাশৰ বিভিন্ন ক্ষেত্রত বিজ্ঞজনৰ সৈতে বার্তালাপ আৰু এক্সটেম্প'ৰাইজিং আৰু ভাৱনা-চিন্তাক নির্মাণ আৰু প্রদর্শনৰ কাৰণ বৃদ্ধিৰ লগতে মূল ৰূপতকৈ অধিক সমৃদ্ধিশালী হ'ব লাগিব। ভাষা বা আন বিষয়ৰ নিয়ন্ত্রণ এই বিষয়বস্তুৰ বাবে অতি গুৰুত্বপূর্ণ। আনুষ্ঠানিক শিক্ষা, বিশেষভাৱে বিশ্ববিদ্যালয় স্তৰত প্রাথমিকভাৱে প্রয়োজনীয় বুলি গণ্য কৰা হয়। যাৰ দ্বাৰা এজন ব্যক্তিৰ সুৰক্ষিত ব্যক্তিত্ব সৃষ্টি আৰু নান্দনিক দৃষ্টিভংগী আৰু মহাবিদ্যালয়ক অধিক সুবক্ষিত কৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এনে গাঁথনিয়ে জনসমাজত নতুন চিন্তাৰ খোৰাক যোগায়।

এই শৈক্ষিক ক্ষমতাই গান্ধীজীক এক অস্ত্র ৰূপে কাম দিলে, যিয়ে শান্তিপূর্ণবাৱে পোনপটীয়া নিৰীক্ষণত সহায় কৰিছিল। তেওঁমার্টিন লুথাৰ কিঙৰ 'আই হেড এ ড্রীর্ম বাক্যশাৰীৰ অন্তর্নিহিত ভাৱনা বুজি পাইছিল য'ত তেওঁ নাগৰিকৰ অধিকাৰে আন্দোলনৰ তীব্রতা বৃদ্ধি কৰি আমেৰিকান সংস্কৃতিক প্রভাৱিত কৰা দেখা পাইছিল। তেওঁ ফেডনৰ দ্য ফেমিনি মিষ্টিকৰ চিন্তাধাৰাতো বিশ্বাসী

আছিল, যিয়ে মহিলাক সমস্যাৰ কোনো নাম নাই বুলি নাদিত কৰিছিল। তেওঁ ফেলিছ শ্লাফলীৰ চৰ্চিত ক্ষমতাত চমকিত হৈছিল, য'ত সম অধিকাৰে শেষ হাঁহি মাৰিছিল।

সামাজিক আন্দোলন সামাজিক লোকৰ সমগ্ৰ গিতিবিধিক সংগঠিত, স্থাপন অথবা নষ্ট কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন শক্তিয়ে গা কৰি উঠে। অধ্যয়নৰ পৰা গম পোৱা গৈছেঠ যে সমসাময়িক সামাজিক আন্দোলনৰ নেতাসকল সমাজ বিজ্ঞানী আৰু বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ আগশাৰীৰ ব্যক্তি, যিয়ে সমাজৰ হৈ কাম কৰে। ইয়াৰ অৰ্থ এইটো নহয় যে সকলো আন্দোলনকাৰী নেতা উচ্চ শিক্ষিত ব্যক্তি অথবা বিশেষ ক্ষমতা লাভ কৰিছিল অথবা সমাজে আগবঢ়াই দিছিল। প্ৰথম অৱস্থাত ইয়াৰ পূৰ্ণ বিকাশ হোৱা নাছিল যদিও দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত ইউৰোপ আৰু উত্তৰ আমোৰিকালৈ আমূল পৰিৱৰ্তন আহিল। একেদৰে আন্দোলনকাৰী নেতাসকল আন্দোলনটোৰ আটাইতক শৃংখলাবদ্ধ অথবা আটাইতকৈ উপযুক্ত ব্যক্তি এনেও নহয়। কোনো সন্দেহ নকৰাকৈ যিসকল দৰিদ্ৰ পৰিয়ালৰ অথবা শ্ৰমিকৰ ঘৰৰ, সেইসকল লোক ওলাই আহিছিল। এই সমগ্ৰ লোকসকলৰ কল্যাণৰ বাবে আছে ন্যায্যপ্ৰাপ্তিৰ বাবে তেওঁলোকৰ সামাজিক কোনো অথবা পৰিৱেশ তৈয়াৰ কৰাৰ অভিপ্ৰায় প্ৰশংসনীয়। অৱশ্যে আমি স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে,যিকোনো এটা ঘটনা উল্লেখ কৰাটো প্ৰয়োজন, যিসকল ব্যক্তি কামত আগৰণুৱা আৰু নিম্ন শ্ৰেণীৰ তেওঁলোকৰ বাবে শৈক্ষিক পুঁজি নিশ্চয় গুৰুত্বপূৰ্ণ। ব্ৰাজিলৰ গ্ৰামীণ ভূমিহীন শ্ৰমিকৰ আন্দোলনক নেতৃত্বৰ অধ্যয়নত বেল্টমেয়াৰ আৰু পেট্ৰছে লক্ষ্য কৰিছিল যে গাঁওসমূহৰ সক্ৰিয়তা নেতাজনৰ পূৰ্বৰ ভৰপূৰ বা অতি ব্যস্ততাৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত দৃশ্য দেখা যায়। য'ত এই নেতাসকলৰ আন্দোলনৰ গুৰি ধৰোতা ৰূপে পোৱা নাযায় বিপৰীতে কৃষকসকলে ইয়াৰ আৰম্ভণি কৰিছিল। চহৰত মধ্যবিত্তসকলে নেতৃত্বত লৈছিল যদিও এই সকলো এক বিশেষ শ্ৰেণী বা নিৰ্দিষ্ট পৰ্যায়লৈকে শিক্ষিত আছিল আৰু শিক্ষাৰ সৈতে আগবাঢ়িবলৈ বিশেষ প্ৰয়াস চলাইছিল। এটা ভাল লক্ষ্য যে এই নেতাসকলৰ পদক্ষেপ তেওঁলোকে এক নতুন দিশ দেখিছিল আৰু এই প্ৰচেষ্টা বিশেষ মহত্ব বহন কৰিছিল। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত বিশ্ববিদ্যালয়ত মহিলাৰ প্ৰৱেশ ঘটিল। লগে লগে মহিলাৰ সন্দৰ্ভত পূৰ্বে থকা ধাৰণা সলনি হ'ল। সকলোৱে বিষয়টোৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিলে আৰু শৈক্ষিক পুঁজি গঠনৰ নতুন দিগন্তৰ উন্মেষ ঘটিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ত্বৰ জন্ম আৰু বিচাৰধাৰা চমুকৈ প্ৰকাশ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ এটা সামাজিক আন্দোলনক নতুন ৰূপে নির্ধাৰণ কৰাৰ মানদণ্ডসমূহ উল্লেখ কৰা।

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ নব্য আৰু পুৰণি সামাজিক আন্দোলনৰ মাজৰ পার্থক্য উল্লেখ কৰা।

.....

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সামাজিক আন্দোলনসমূহ বিদ্রোহ, আহ্বান, ধর্মঘট, প্রদর্শন তথা ৰাজনৈতিক দলসমূহ, সমিতি আৰু বিভিন্ন উদ্দেশ্যত ৰাজনৈতিক দল গঠন, সংঘবদ্ধকৰণ, প্রতিবাদ তথা প্রদর্শন কৰাৰ মাধ্যম ৰূপে সামাজিক অংশ বা সমগ্র সামাজিক পৰিৱর্তনৰ সন্মিলিত প্রচেষ্টাৰ সমাপ্তি ঘটাইছে।
- নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ বিকাশ ১৯৬০-৭০ৰ সময়ছোৱাত হৈছিল। সামাজিক আন্দোলন হ'ল কোনো ব্যক্তিৰ সামাজিক পৰিৱর্তন অনুধাবনৰ বাবে এক সংগঠিত প্রয়াস। বহু লোকেই বিভিন্ন ধৰণেৰে প্রতিবাদৰ মাজেৰে সংযোগ স্থাপনৰ চেষ্টা কৰে। নতুন সামাজিক আন্দোলন সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অর্থনৈতিক দৃষ্টিভংগীৰ বাহে অতি গুৰুত্বপূর্ণ ৰূপে বিবেচিত কৰে। নতুন আন্দোলনৰ পৰিচয় বিচাৰ, জীৱনধাৰা আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱর্তনৰ ওপৰত বিশেষভাৱে জোৰ দিয়ে। আধুনিক সামাজিক আন্দোলনৰ কোনো গাঁথনিগত পৰিকাঠামো নহয় যে ই এক সামাজিক বিস্ময়।
- নব্য সামাজিক আন্দোলন শব্দ গে বা সমকামী আন্দোলন, দলিত আন্দোলন, যুদ্ধবিৰোধী প্রয়াস আৰু ব্যক্তিগত বিজ্ঞান আন্দোলনৰ দৰে পদক্ষেপত ব্যৱহাৰ হয়।
- নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ত্ব প্রথমে ইউৰোপত বিকশিত হৈছিল। ১৯৬০-১৯৭০ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত গঢ় লোৱা বিভিন্ন বৃহৎ আন্দোলনসমূহৰ বিষয়ে স্পষ্টতা আনিবলৈ এই আন্দোলনৰ সূচনা হৈছিল, যিয়ে মার্কিয়ান ক্লাছ তত্ত্বৰ আর্হিত দেখা নগৈছিল যি আন ইউৰোপিয়ান সামাজিক আন্দোলন তত্ত্বৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈছিল।
- সামাজিক আন্দোলনৰ নেতাসকল কোনো ৰাইজৰ এজেণ্ট সমন্বয়ক নহয় অথবা তাৰ নেতৃত্বাধীন জনগোষ্ঠীয় নেতৃত্বও নহয়। লেনিন, মহাত্মা গান্ধী, মার্টিন লুথাৰ কিং জুনিয়ৰ আৰু বেটী ফ্রিডান আছিল বিভিন্ন ক্ষেত্রত সামাজিক আন্দোলনৰ নেতা।
- আমি দেখা পাও যে সামাজিক আন্দোলনৰ নেতাসকল সাধাৰণতে মধ্যম আৰু উচ্চ শ্রেণীৰ শিক্ষিত ব্যক্তি। বিশেষভাৱে পুৰুষসকলে নিজৰ আত্মপক্ষৰ সমর্থনত বাহিৰলৈ ওলাই অহা দেখা যায়। এই নিশ্চয়তা মূলতঃ উন্নত পশ্চিমীয়া দেশবোৰৰ গৱেষণাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। আনহাতে, দৰিদ্র আৰু অ-পশ্চিমীয়া দেশবোৰে আন্দোলন তথা

প্রগতিশীল নেতাৰ সমীক্ষা একেদৰে প্রস্তাৱ দিয়ে যে এক বৃহত্তৰ অংশ মধ্যবিত্ত তথা ধনী শ্রেণীৰ, তাৰ অনুৰাগী বা অনুসৰণকাৰীৰ তুলনাত অধিক শিক্ষানবিচ আছে।

- ইয়াৰ অর্থ এইটো নহয় যে সকলো আন্দোলনৰ নেতাই বিশেষাধিকাৰপ্রাপ্ত শ্রেণীৰ অথবা উচ্চ শিক্ষা প্রাপক আৰু সঞ্চালক বা নেতৃত্ব লোৱাসকল বিস্তৃত সময়ৰ বাবে সর্বশ্রেষ্ঠ নেতা। অৱশ্যে আমি স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে কোনো এজন লোকক নেতা ৰূপে উত্তৰণৰ বাবে শৈক্ষিক পুঁজি অতি গুৰুত্বপূর্ণ।

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1. Eder, K. (1985). The new social movement : Moral crusades, Political pressure groups, or social movement? Social research.
2. Mc Adam, D. (1982). Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970. Chicago : University of Chicago Press.
3. Melucie, A. (1988). Social movements and the democratisation of everyday life. in J. Keane (ed.) Civil Society and the state. London : Verso 245-60.

৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলন তত্ত্ব প্রথমে ইউৰোপত বিকশিত হৈছিল। ১৯৬০-১৯৭০ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত গঢ় লোৱা বিভিন্ন বৃহৎ আন্দোলনসমূহৰ বিষয়ে স্পষ্টতা আনিবলৈ এই আন্দোলনৰ সূচনা হৈছিল, যিয়ে মার্কিয়ান ক্লাছ তত্ত্বৰ আর্হিত দেখা নগৈছিল যি আন ইউৰোপিয়ান সামাজিক আন্দোলন তত্ত্বৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈছিল।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক আন্দোলনক নতুন ৰূপে গণ্য কৰা হৈছিল, য'ত বিভিন্ন কাৰকে প্রভাৱ পেলাইছিল। উদাহৰণস্বৰূপে বিষয়বস্তুৰ গভীৰতা, কি ধৰণৰ বিষয়বস্তু নির্বাচন কৰে আৰু বৈশ্বিক ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়াৰ সৈতে থকা সম্ভাৱনা।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যদি পুৰণি সামাজিক আন্দোলনসমূহ বিশেষভাৱে শ্রমিকৰ আন্দোলন এক

শ্রমিক শ্রেণীৰ ভিত্তিত বিশ্বাসী হৈ উঠে, তেতিয়াই নব্য সামাজিক আন্দোলনসমূহ বিকল্প সামাজিক শ্রেণীভিত্তিক হৈ পৰে অর্থাৎ "নতুন শ্রেণী" অধিক সাহসী হৈ পৰে।

৬.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব লাগিব)

প্ৰশ্ন ১ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি?

খ) দীঘল প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব লাগিব)

প্ৰশ্ন ১ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ কৃতিত্বসমূহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ নব্য সামাজিক আন্দোলনৰ নেতৃত্বৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***